

Włodzimierz Kołodziejczak, Feliks Wysocki

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

AKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA LUDNOŚCI WIEJSKIEJ WEDŁUG JEJ ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA W POLSCE W LATACH 2006-2009¹

ECONOMIC ACTIVITY OF RURAL POPULATION ACCORDING TO THE SOURCES OF INCOME IN POLAND IN 2006-2009

Słowa kluczowe: ludność wiejska, źródła utrzymania, aktywność ekonomiczna ludności, zatrudnienie, bezrobocie, bezrobocie równowagi

Key words: rural population, source of income, economic activity of population, employment, unemployment, the natural rate of unemployment

Abstrakt. Celem badań była charakterystyka aktywności ekonomicznej ludności wiejskiej, sklasyfikowanej według głównych źródeł utrzymania w Polsce w latach 2006-2009, na podstawie danych jednostkowych BAEL pochodzących z lat 2006-2009 (łącznie badanie objęło 16 kwartałów i 900 tysięcy ankiet). Aktywność ekonomiczną opisano za pomocą współczynnika aktywności zawodowej, wskaźnika zatrudnienia, stopy bezrobocia rzeczywistego, stopy bezrobocia równowagi oraz relacji między stopą bezrobocia rzeczywistego i bezrobocia równowagi. Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że związek z rolnictwem chroni przed jawnym bezrobociem, lecz jednocześnie może wpływać na zmniejszenie zainteresowania podejmowaniem pracy poza rolnictwem. Można przypuszczać, że w przypadku ludności rolniczej, ze względu na posiadanie zarobkowego zajęcia w gospodarstwie, presja na podjęcie pracy poza rolnictwem nie jest tak silna, jak w przypadku ludności niezwiązanej z indywidualnymi gospodarstwami rolnymi. Celem badań była charakterystyka aktywności ekonomicznej ludności wiejskiej, sklasyfikowanej według głównych źródeł utrzymania w Polsce w latach 2006-2009, na podstawie danych jednostkowych pochodzących z prowadzonego przez GUS Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL).

Wstęp

Aktywność ekonomiczna ludności określa zachowanie ludności w wieku 15 lat i starszych w odniesieniu do pozyskiwania źródeł utrzymania – podstawowe kryterium identyfikacji stanowi fakt wykonywania, poszukiwania lub podejmowania pracy lub zaniechania wysiłków w tym kierunku [Wysocki, Kołodziejczak 2007]. Zgodnie z definicją BAEL, ludność aktywna ekonomicznie dzieli się na aktywnych zawodowo i biernych zawodowo. Aktywni zawodowo to pracujący i bezrobotni. Bierni zawodowo, to osoby które nie pracują i nie są bezrobotne, a więc nie poszukują pracy [Aktywność ekonomiczna... 2009]. Można wymienić wiele czynników, które predestynują poszczególne osoby do podejmowania i utrzymywania pracy, do bezrobocia, lub do dezaktywizacji. Są to przede wszystkim: płeć, wiek, wykształcenie i inne kwalifikacje, województwo i klasa miejscowości zamieszkania oraz związek z rolnictwem. W przypadku mieszkańców wsi, sytuację w tym zakresie kształtuje w znacznej mierze specyfika obszarów wiejskich i zaszłości o charakterze historycznym (wynikające ze struktury obszarowej gospodarstw, zmian w okresie transformacji ustrojowej, integracji z Unią Europejską, ale także z czynników kulturowych).

Często pojęcie stanu aktywności ekonomicznej jest utożsamiane ze źródłami utrzymania. Jednak przynależność do grupy pracujących, bezrobotnych lub biernych zawodowo nie oznacza automatycznie, że dana osoba utrzymuje się tylko lub głównie z pracy, zasiłku lub emerytury. Poszczególne, główne lub dodatkowe źródła utrzymania są oczywiście związane ze stanem aktywności ekonomicznej, w którym znajduje się dana osoba, jednak nie zawsze są z nim tożsame.

¹ Praca naukowa finansowana ze środków na naukę Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w latach 2009-2012, w ramach projektu badawczego nr NN112050737, nt.: *Determinanty aktywności ekonomicznej ludności wiejskiej w Polsce. Możliwości pozyskiwania pozarolniczych źródeł dochodów.*

Zgodnie z klasyfikacją przyjętą w badaniu BAEL, ludność może mieć następujące główne źródła utrzymania [*Aktywność Ekonomiczna... 2009*]² (nie wyklucza to posiadania innych, dodatkowych źródeł): pracę najemną, użytkowanie indywidualnego gospodarstwa rolnego, pracę na rachunek własny poza indywidualnym gospodarstwem rolnym, emeryturę, rentę inwalidzką, zasiłek dla bezrobotnych lub inne niezarobkowe źródło utrzymania³.

Material i metodyka badań

Aktywność ekonomiczną ludności wiejskiej w związku z jej źródłem utrzymania scharakteryzowano w grupach wyodrębnionych ze względu na główne źródło utrzymania za pomocą następujących mierników [*Aktywność Ekonomiczna... 2009*, Socha, Sztanderska 2002, Wysocki, Kołodziejczak 2007]:

- współczynnika aktywności zawodowej, obliczanego jako wyrażona procentowo relacja liczby osób aktywnych zawodowo do ogólnej liczby ludności aktywnej ekonomicznie (a więc osób w wieku 15 i więcej lat);
- wskaźnika zatrudnienia, który jest wyrażoną procentowo relacją liczby zatrudnionych do ogólnej liczby ludności aktywnej ekonomicznie;
- stopy bezrobocia rzeczywistego (u), czyli wyrażonej procentowo relacji liczby osób bezrobotnych do liczby aktywnych zawodowo;
- stopy bezrobocia równowagi (u^*) (inaczej stopy bezrobocia, przy której napływy i odpływy do/z bezrobocia byłyby równe);
- relacji stopy bezrobocia równowagi do stopy bezrobocia rzeczywistego (u^*/u).

W prezentowanym badaniu stopę bezrobocia równowagi oszacowano metodą opracowaną przez The Center for Economic Policy Research CEPR [*Unemployment... 1995*]. Na podstawie indywidualnych, niepublikowanych danych surowych BAEL określono wielkości i stopy przepływów pomiędzy poszczególnymi stanami aktywności ekonomicznej ludności⁴ (zatrudnieniem, bezrobociem i biernością zawodową) w latach 2006-2009⁵. Dzięki poznaniu wielkości i struktury tych przepływów możliwe stało się wyznaczenie stopy bezrobocia w równowadze ze wzoru [*Unemployment... 1995*, Socha, Sztanderska 2002, Wysocki, Kołodziejczak 2007]:

$$u^* = (s + z) / (s + h + n)$$

gdzie:

u^* – stopa bezrobocia w równowadze,

$s = (EU + EN) / E$ – stopa odpływu z zatrudnienia,

$h = UE / U$ – stopa odpływu z bezrobocia do zatrudnienia,

$z = (NU - UN - EN) / (E + U)$ – demograficzny składnik bezrobocia,

n – procentowe zmiany zasobu siły roboczej,

przy czym:

E – liczba pracujących na początku badanego okresu,

² Respondenci BAEL samodzielnie określali, jakie jest ich główne źródło utrzymania.

³ Inne niezarobkowe źródła utrzymania, to przede wszystkim: zasiłki dla bezrobotnych, świadczenia pieniężne i niepieniężne udzielone na podstawie ustawy o pomocy społecznej, pieniężne dodatki mieszkaniowe, zasiłki rodzinne wraz z dodatkami, alimenty, darowizny, dochody z tytułu własności i z wynajmu nieruchomości.

⁴ Analiza przepływów na rynku pracy (napływów i odpływów ludności do poszczególnych stanów jej aktywności ekonomicznej) została zastosowana po raz pierwszy w latach 70. XX wieku. Jak podają Socha i Sztanderska [2002], za początek tego nurtu uważa się prace opublikowane pod redakcją Phelps'a [1970], rozwinięte przez Marston'a [1976] oraz Clarka i Summers'a [1979]. O możliwościach zastosowania metody przepływów na rynku pracy decyduje dostępność danych oraz techniczne możliwości ich analizy.

⁵ Przyjęty zakres czasowy badania wynika z założeń projektu badawczego NN112050737, którego wybrane wyniki zaprezentowano w artykule. Badanie metodą retrospektywną możliwe jest począwszy od 2006 r., ponieważ wcześniej ankieta BAEL nie zawierała pytania o status zawodowy w momencie badania i rok wcześniej. Ze względu na indywidualny charakter danych BAEL niezbędnych do przeprowadzenia badania, ich każdorazowe udostępnienie wymaga zgody Prezesa GUS, udzielanej w porozumieniu z poszczególnymi departamentami tej instytucji. Z tego względu, w dniu przekazania artykułu do wydawnictwa autorzy nie dysponowali danymi nowszymi niż dotyczące 2009 r.

U – liczba bezrobotnych na początku badanego okresu,

EU – wielkość przepływu z zatrudnienia do bezrobocia w badanym okresie (liczba osób, które zmieniły stan z zatrudnionego na bezrobotnego),

EN – wielkość przepływu z grupy zatrudnionych do grupy biernych zawodowo,

NU – wielkość przepływu z grupy biernych zawodowo do grupy bezrobotnych,

UN – wielkość przepływu z grupy bezrobotnych do grupy biernych zawodowo,

UE – wielkość przepływu z grupy bezrobotnych do grupy zatrudnionych.

Oszacowaną stopę bezrobocia równowagi w poszczególnych grupach ludności, wyodrębnionych ze względu na główne źródło utrzymania porównano ze stopą bezrobocia rzeczywistego, a następnie obliczono ich wzajemne relacje. Porównanie stopy bezrobocia równowagi (u^*) do stopy bezrobocia rzeczywistego (u) powala na wnioskowanie o przyczynach bezrobocia. Jeżeli $u^* > u$, to bezrobocie rzeczywiste (u) prawdopodobnie będzie wzrastać, ponieważ nie osiągnęło jeszcze poziomu wynikającego z oddziaływania czynników strukturalnych rynku pracy (niedostosowania jakościowego i terytorialnego popytu i podaży pracy oraz oddziaływania czynników instytucjonalnych); jeżeli $u^* < u$, to bezrobocie rzeczywiste jest wyższe niż wynikające z czynników strukturalnych, a różnica może być w przybliżeniu utożsamiana z bezrobociem spowodowanym zbyt wolnym wzrostem gospodarczym (a więc prawdopodobnie możliwe jest zmniejszenie u do poziomu u^* poprzez pobudzenie koniunktury na rynku dóbr i usług).

Badanie przeprowadzono na podstawie jednostkowych, niepublikowanych surowych danych kwartalnych BAEL, pochodzących z lat 2006-2009 (łącznie badanie objęło 16 kwartałów i 900 tysięcy ankiet)⁶. Spośród badanych respondentów ankiety BAEL wyodrębniono mieszkańców wsi i podzielono ich na grupy według głównego źródła utrzymania. Następnie obliczono wartości mierników aktywności ekonomicznej jako średnie grupowe.

Wyniki badań

W tabeli 1 zaprezentowano wartości mierników charakteryzujących aktywność ekonomiczną ludności wiejskiej w zależności od głównego źródła utrzymania. Można zauważyć, że różnią się one znacząco dla poszczególnych źródeł utrzymania. Najwyższymi wartościami współczynnika aktywności zawodowej (tab. 1) charakteryzowały się osoby, które utrzymywały się głównie z zasiłków dla bezrobotnych (68,1%), a następnie z pracy na własny rachunek poza gospodarstwem rolnym (65,5%) lub z użytkowania własnego gospodarstwa rolnego (64,1%). Najmniej aktywnych zawodowo było w grupie osób, które utrzymywały się z emerytury (23,8%) lub renty inwalidzkiej (30,9%), co związane jest głównie z oddziaływaniem czynników demograficznych i społecznych (głównie wieku lub niezdolności do pracy z powodu inwalidztwa).

Wartości wskaźnika zatrudnienia kształtowały się na najwyższym poziomie wśród osób utrzymujących się z użytkowania indywidualnego gospodarstwa rolnego (59,9%) i z pracy na własny rachunek poza gospodarstwem rolnym (58,2%). Znacznie niższe wartości tego wskaźnika odnotowano w grupie osób, które utrzymywały się z pracy najemnej (44,4%), co wskazuje na dodatni związek pomiędzy przynależnością do grupy pracujących a pracą na własny rachunek, zwłaszcza w rolnictwie. Najniższe wartości wskaźnika zatrudnienia występowały wśród osób utrzymujących się z innych niezarobkowych źródeł (np. z dochodów z własności – 14,3%), rent i emerytur (17,6% i 19,6%) oraz z zasiłku dla bezrobotnych (21,3%).

Obliczone wartości stopy bezrobocia rzeczywistego wskazują, że związek z rolnictwem chroni przed jawnym bezrobociem (nie wykluczając jednocześnie bezrobocia ukrytego – część osób pracujących w gospodarstwach mogłaby podjąć pracę poza nimi, bez szkody dla wielkości i jakości produkcji). Stopa bezrobocia rzeczywistego wśród osób utrzymujących się z rolnictwa

⁶ Jako dane wejściowe do obliczeń wprowadzono odpowiedzi wszystkich respondentów ankiety BAEL, ze wszystkich 16 kwartałów okresu obejmującego lata 2006-2009, na pytanie „Jak Pan(i) ocenia swoją obecną sytuację na rynku pracy?” oraz „Jaka była Pana(i) sytuacja rok temu?” (analiza retrospektywna), przy czym w badaniu BAEL przeprowadzonym w 2006 r. została zawarta informacja o sytuacji zawodowej respondentów w latach 2005 i 2006, w badaniu z 2007 r. o sytuacji w latach 2006 i 2007, w 2008 r. – w latach 2007 i 2008, a w 2009 r. – w latach 2008 i 2009.

Tabela 1. Charakterystyka sytuacji zawodowej ludności wiejskiej w Polsce według głównego źródła utrzymania w latach 2006-2009 (średnio w badanym okresie)

Table 1. Features of the professional situation of the rural population in Poland by the main source of income in the period 2006-2009 (average during the period)

Wyszczególnienie/Specification	Współczynnik aktywności zawodowej/ Activity rate	Wskaźnik zatrudnienia/ Employment rate	Stopa bezrobocia/ Unemployment rate		u/u*
			rzeczywistego/ real (u)	równowagi/ natural (u*)	
%					
Praca najemna/Hired work	57,7	44,4	23,6	15,7	0,7
Użytkowanie indywidualnego gospodarstwa rolnego/The use of individual farm	64,1	59,9	6,6	0,0	0,0
Praca na rachunek własny poza indywidualnym gospodarstwem rolnym/Own-account work outside the individual farm	65,5	58,2	11,1	13,8	1,2
Emerytura/Retirement pay	23,8	17,6	26,4	13,3	0,5
Renta inwalidzka/Disability pension	30,9	19,6	36,6	19,8	0,5
Zasiłek dla bezrobotnych/ Unemployment benefit	68,1	21,3	67,8	22,2	0,3
Inne niezarobkowe źródło utrzymania/Other non-earned sources	45,4	14,3	68,6	33,5	0,5

Źródło: obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych kwartalnych BAEL 2005 -2009

Source: own study based on unpublished quarter BAEL data for 2005-2009

kształtowała się na poziomie 6,6%, podczas gdy wśród osób utrzymujących się głównie z pracy na własny rachunek poza gospodarstwami rolnymi wynosiła 11,1%, a w przypadku pracy najemnej aż 23,6%. Najwyższe bezrobocie występowało w grupie osób, które utrzymywały się głównie z innych niezarobkowych źródeł (68,6%) oraz z zasiłków dla bezrobotnych (67,8%).

Obliczona metodą CEPR stopa bezrobocia równowagi osiągała najwyższe wartości wśród osób utrzymujących się głównie z innych niezarobkowych źródeł (33,5%) i z zasiłków dla bezrobotnych (22,2%), przy czym relacja bezrobocia równowagi do rzeczywistego kształtowała się na poziomie odpowiednio: 0,5 i 0,3, co oznacza, że (pomimo relatywnie wysokich wartości stopy bezrobocia równowagi) bezrobocie rzeczywiste w tych grupach było podatne na zmiany koniunktury gospodarczej i w przypadku szybkiego wzrostu gospodarczego mogło ulec znacznemu obniżeniu. Takie obniżenie mogło wystąpić również w przypadku osób, których głównym źródłem utrzymania jest renta inwalidzka (relacja 0,5) lub emerytura (relacja 0,5) oraz wśród osób, które utrzymują się głównie z pracy najemnej (relacja 0,7). Ożywienie gospodarcze prawdopodobnie nie wpłynęłoby znacząco na poprawę sytuacji osób utrzymujących się z pracy na własny rachunek poza rolnictwem, wśród których bezrobocie równowagi było wyższe niż rzeczywiste (stopa bezrobocia rzeczywistego 11,1%, równowagi 13,8%). Na szczególną uwagę zasługuje sytuacja osób związanych z rolnictwem, charakteryzujących się bardzo niskimi wartościami stopy bezrobocia (6,6%) oraz zerową stopą bezrobocia równowagi⁷. Skłania to do sformułowania przypuszczenia, że odpowiednio silny wpływ wzrostu gospodarczego pozwoliłby na istotne obniżenie bezrobocia

⁷ Należy zaznaczyć, że szacunki bezrobocia równowagi zawsze są obciążone pewnym błędem, wynoszącym nawet do kilku punktów procentowych. Wynika to przede wszystkim z konstrukcji bazy danych BAEL. O ile przy badaniach dotyczących całej zbiorowości osób aktywnych ekonomicznie (czyli w wieku 15 i więcej lat), badania BAEL są reprezentatywne, to w przypadku wyodrębnionych spośród nich grup (ze względu na wybrane cechy: wiek, płeć, wykształcenie, miejsce zamieszkania, źródło utrzymania itd.), gwałtownie zmniejsza się liczebność próby, a w związku z tym wartości uzyskiwane na podstawie obliczeń stają się mniej dokładne.

rzeczywistego w tej grupie ludności. Po raz kolejny można więc zauważyć pozytywny wpływ związku z rolnictwem na sytuację zawodową ludności wiejskiej. Należy jednak pamiętać, że w prezentowanej analizie nie uwzględniono zagadnienia technicznej i ekonomicznej efektywności pracy w gospodarstwach rolnych. Prawdopodobne jest, że na wartość obliczonych wskaźników oddziałuje znacząco zjawisko nieefektywnego zatrudnienia w rodzinnych gospodarstwach rolnych (bezrobocie ukryte) oraz zatrudniania przy sezonowych pracach polowych [Kołodziejczak, Wysocki 2013].

Związek z rolnictwem chroni przed bezrobociem, lecz jednocześnie może skłaniać do przesunięcia krzywej obojętności osób bezrobotnych w stronę wyższego oczekiwanego wynagrodzenia i lepszych warunków niż w przypadku osób nie związanych z rolnictwem. Można przypuszczać, że ze względu na posiadanie zarobkowego zajęcia w gospodarstwie, presja na podjęcie pracy poza rolnictwem nie jest u nich tak silna, jak w przypadku ludności niezwiązanej z indywidualnymi gospodarstwami rolnymi.

Wnioski

Przeprowadzone badanie skłania do sformułowania następujących spostrzeżeń i wniosków:

Najwyższe wartości wskaźnika aktywności zawodowej charakteryzowały osoby bezrobotne, następnie pracujące na własny rachunek poza rolnictwem indywidualnym, rolników i pracowników najemnych. Najniższe wartości tego wskaźnika charakteryzowały emerytów i rencistów. W przypadku wskaźnika zatrudnienia, jego najwyższe wartości występowały wśród użytkowników indywidualnych gospodarstw rolnych i pracujących na własny rachunek poza rolnictwem, a najniższe w odniesieniu do emerytów, rencistów i osób utrzymujących się z innych niezarobkowych źródeł. Najwyższa stopa bezrobocia występowała w grupie osób utrzymujących się z innych niezarobkowych źródeł i z zasiłku dla bezrobotnych, a najniższa wśród użytkowników indywidualnych gospodarstw rolnych i osób pracujących na własny rachunek poza rolnictwem.

Obliczone wartości relacji stopy bezrobocia rzeczywistego do bezrobocia równowagi wskazują, że ze względu na dominujące bezrobocie koniunkturalne, ewentualny korzystny wpływ ożywienia gospodarczego na sytuację zawodową odczuliby w największym stopniu mieszkańcy wsi utrzymujący się głównie z innych niezarobkowych źródeł i z zasiłków dla bezrobotnych, a także osoby utrzymujące się z renty inwalidzkiej, emerytury i pracownicy najemni.

W przypadku osób związanych z indywidualnymi gospodarstwami rolnymi, obliczona stopa bezrobocia równowagi jest równa zero (a więc całe bezrobocie rzeczywiste miało charakter koniunkturalny), co wskazuje, że ożywienie gospodarcze pomogłoby znacząco zmniejszyć jawne bezrobocie, a także (prawdopodobnie), wpłynęłoby na uwolnienie z tych gospodarstw do działów pozarolniczych części nadwyżek zasobów pracy (czyli osób, które mogłyby podjąć pracę poza rolnictwem, bez szkody dla wielkości i jakości produkcji rolniczej).

Związek z rolnictwem chroni przed jawnym bezrobociem, lecz nie oznacza to ochrony przed bezrobociem ukrytym (nieefektywnym zatrudnieniem), ponieważ analizowane wartości wskaźników nie odnoszą się do efektywności nakładów pracy w gospodarstwach indywidualnych, a jedynie to statusu zawodowego osób ankietowanych w badaniu BAEL. Wysokie wartości wskaźnika zatrudnienia i niska stopa bezrobocia wśród osób związanych z rolnictwem mogą być w pewnej części wynikiem istnienia bezrobocia ukrytego w gospodarstwach rolnych.

Literatura

Aktywność ekonomiczna ludności Polski w latach 2003-2007. 2009: GUS, Warszawa.

Clark C., Summers H.L. 1979: *Labor Market Dynamics and Unemployment: A Reconsideration*, Brookings Papers on Economic Activity, vol. 1.

Kołodziejczak W., Wysocki F. 2013: *Bezrobocie ukryte w polskim rolnictwie w 2010 roku – próba symulacji skali zjawiska w przekroju województw*, Roczn. Nauk. SERiA, t. XIII, z. 2, Rzeszów.

Marston T. 1976: *Employment Instability and High Unemployment Rates*, Brookings Papers on Economic Activity, nr 1.

- Phelps E.S. 1970: *Money Wage Dynamics and Labour Market Equilibrium*, 1968, [W:] E.S. Phelps et al. (red.), *Microeconomics Foundations of Employment and Inflation Theory*, Norton, New York.
- Socha M., Sztanderska U. 2002: *Strukturalne podstawy bezrobocia w Polsce*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa, *Unemployment: Choices for Europe*. 1995: CEPR, London.
- Wysocki F., Kołodziejczak W. 2007: *Aktywność ekonomiczna ludności wiejskiej w Polsce*, Wyd. AR Poznań, Poznań.

Summary

The aim of the paper is to present the economic activity of rural population in Poland according to the main source of income in 2006-2009. The research was conducted on the basis of BAEL data from the years 2006-2009 (the analysis covered 16 quarters and 900 thousand observations). The economic activity was described by the activity rate, the employment rate, the real unemployment rate, the natural rate of unemployment, as well as the relation between the real unemployment rate and natural rate of unemployment. It was proved that relation to agriculture protects against unemployment, but it can also lead to a reduction of willingness to work in non-agricultural occupations. It can be assumed that in the case of the agricultural population, because of their gainful employment on the farm, the pressure to take a job outside the agriculture is not as strong as in the case of people not associated to the individual farms.

Adres do korespondencji
dr inż. Włodzimierz Kołodziejczak, prof. dr hab. Feliks Wysocki
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
Katedra Finansów i Rachunkowości
ul. Wojska Polskiego 28
60-637 Poznań
tel. 600 523 922
e-mail: wkol@up.poznań.pl